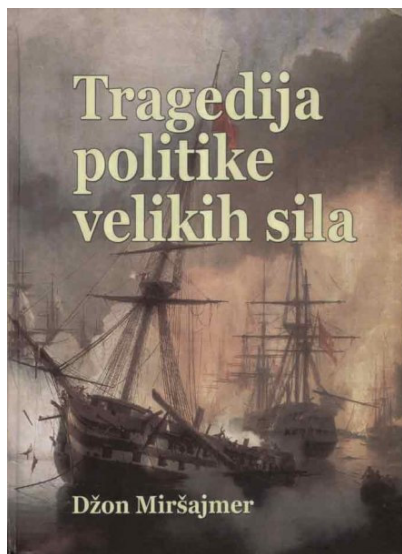

Дејана Вукчевић

ЦОН МИРШАЈМЕР – ТРАГЕДИЈА ПОЛИТИ- КЕ ВЕЛИКИХ СИЛА

Удружење за студије
САД у Србији, Бео-
град, 2009, 481 стр.

УДК: 327(049.3)

Дело Џона Миршајмера «Трагедија политике великих сила», у издању Удружења за студије САД у Србији (у преводу проф. др Драгана Симића, мр Драгана Живојиновића и Миљана Филимоновића), провокативно је и оригинално дело које је обележило теоријску позорницу међународних односа у последњој деценији. Ово дело представља амбициозан покушај да се офанзивни реализам

представи и утемељи као једна целовита теорија међународних односа која ће пружити објашњење светске политике. Аутор веома амбициозно, и на веома јасан начин, представља основе теорије офанзивног реализма, и настоји да теоријске претпоставке потврди кроз конкретно понашање великих сила кроз историју, у раздобљу од 1792. до 2000. године. Сам аутор ову теорију назива дескриптивном, јер објашњава како су се велике силе понашале у прошлости и како ће се највероватније понашати у будућности, али је истовремено и одређује као «прескриптивну», јер би, како истиче Миршајмер, државе требале да се понашају онако како офанзивни реализам препоручује, јер ова теорија на најбољи начин показује како опстати у «опасном свету».

Ово дело оживљава реалистичку теорију међународних односа, и настоји да оспори уврежене ставове да је реализам у савременом свету «застарео». Како аутор истиче, «тужна је чињеница да је међународна политика увек била суров и опасан посао и да ће то и остати» (стр. 24). Полазна тачка Миршајмерове теоријске анализе је да крај хладног рата није довео до дубоких, суштинских промена у међународном систему, који јесте и биће обележен безбедносним надметањем и ратом између великих сила. Ова ситуација, наводи аутор, «истински је

трагична» (стр. 25). Отуда и у наслову дела термин *трагедија* (политике великих сила).

Дело је подељено у десет поглавља, које се могу разврстати у две велике целине. У првој, која обухвата пет поглавља, Миршајмер је поставио теоријске основе офанзивног реализма. Овај задатак остварио је износећи најпре основне карактеристике других реалистичких теорија међународних односа, и њихове слабости, како би указао на оправданост теорије офанзивног реализма. Анализа је усмерена на два кључна питања: на узроке безбедносног надметања и на питање колико моћи држава тежи да стекне. Теорија офанзивног реализма представља комбинацију класичног и дефанзивног реализма. Класични реализам или реализам људске природе (Моргентау) заступао је становиште да је главна покретачка снага у међународној политици воља за моћ која је инхерентна свакој држави у међународном систему и тера сваку од њих у трку за доминацијом. Насупрот овој теорији, структурални или дефанзивни реализам (Волц) сматра да структура међународног система присиљава државе које трагају за безбедношћу да се надмећу за моћ. Дакле, док је људска природа узрок безбедносног надметања у реализму људске природе, у дефанзивном реализму ту улогу има анархија. Ова те-

орија је названа дефанзивном, јер заступа становиште да структура међународног система не даје разлог великим силама да делују агресивно, већ их охрабрује да се понашају дефанзивно и да одржавају равнотежу снага, а не да је ремете. Офанзивни реализам има елементе обе ове теорије. Као и реализам људске природе, и офанзивни реализам заступа становиште да велике силе безобзирно трагају за моћи. Дакле, агресивно понашање држава је у основи обе теорије. Међутим, офанзивни реализам је структурална теорија међународне политике, јер се заснива на становишту да је међународни систем тај који строго обликује понашање држава. Дакле, структурални фактори, као што су анархија и расподела моћи, према овом аутору, најважнији су у схватању међународне политике. У том смислу, офанзивни реализам се слаже са дефанзивним реализмом. Оно што их разликује је Миршајмерово становиште да међународни систем тера државе које само желе да буду безбедне, да се понашају агресивно према другима. Дакле, одговор на питање зашто велике силе желе моћ и надмећу се за њу, као и колико моћи државе желе, лежи у структури међународног система, који нагони државе да се боре за моћ и да је максимизирају, како би осигурале своју безбедност. Пет одлика међународног система

условљава овакво понашање држава: одсуство средишње власти која је изнад држава и која би могла да их заштити једне од других (међународни систем је анархичан), чињеница да државе увек поседују одређене офанзивне војне капацитете, чињеница да државе никада не могу бити сигурне у намере других држава, чињеница да је опстанак првенствени циљ великих држава и чињеница да су велике силе рационални актери. Страх код држава не може никада бити потпуно елиминисан, те државе теже да максимизирају своју моћ, како би имале веће шансе за опстанак. Дакле, државе су максимизатори релативне моћи (моћ у односу на друге), оне теже да стекну више моћи од својих ривала и тако постану хегемони (државе које својом моћи доминирају другим државама у систему). Најбољи гарант опстанка је да се постане хегемон, јер ниједна друга држава не може бити претња тако моћној сили. Једном када држава постане хегемон, она постаје *status quo* сила. Миршајмер разликује државу глобалног хегемона, који доминира светом, и регионалног хегемона, који доминира једним географским подручјем. Наводећи пример САД-а као регионалног хегемона, он сматра да никада није постојао глобални хегемон нити да ће постојати у скорје време, осим у случају да нека држава постигне изразиту нукле-

арну супериорност. Закључићемо да, за разлику од дефанзивног реализма, Миршајмер одбацује одржање *status quo*-а и дефанзивне намере великих сила, и сматра да се државе понашају ревизионистички и агресивно са циљем максимизирања моћи. Једине силе које су *status quo* су регионални хегемони, тј. државе које су досегле врхунац моћи. Овим схватањем Миршајмер је превазишао слабости дефанзивног реализма, који не оставља простора за промене у међународном систему.

Миршајмер настоји да одреди и појам моћи. Истичући да постоји латентна или сакривена моћ, која се огледа у богатству државе и укупној величини њеног становништва, и војна моћ, која је заснована на величини и снази копнених снага неке државе и њених ваздухопловних и поморских снага које им служе као подршка, Миршајмер наглашава да се моћ у офанзивном реализму одређује у терминима војне силе, будући да је сила *ultima ratio* међународне политике. Латентна моћ представља предуслов за стварање јаке војне силе, јер су величина становништва једне државе и њено богатство две најважније компоненте за стварање војне моћи, али латентна моћ сама по себи не може бити кључни елемент моћи једне велике силе. При том Миршајмер на крају одбацује и величину становништва као релевантан

чиниолац за мерење латентне моћи, јер број становника често не може да покаже разлике у богатству међу државама. Стога се само богатство може користити као мера латентне моћи, јер оно у себи садржи и демографску и економску димензију моћи. Ипак, богатство није увек поуздан показатељ војне моћи, јер државе претварају различите количине богатства у војну моћ, купују различите врсте војног наоружања, те ефикасност преображаја економске у војну моћ варира од случаја до случаја. Отуда, иако је економска моћ основа војне моћи, оне се не могу изједначити. Миршајмер разликује четири врсте војне моћи: независну поморску моћ, стратегијску ваздушну моћ, копнену моћ и нуклеарна оружја. Копнена моћ представља најважнији облик војне моћи у савременом свету, јер је моћ државе заснована углавном на њеним копненим снагама. Дакле, најмоћније државе имају најјачу копнену војску, те је мерење копнене моћи поуздан показатељ релативне моћи ривалских великих сила. Доминацију копнене моћи Миршајмер објашњава ставом да само копнене снаге могу брзо и ефикасно поразити противника, за разлику од поморских и ваздухопловних снага, које су углавном корисне у дугим ратовима до исцрпљења, али не могу донети брже и одлучујуће победе у ратовима великих сила. Копне-

на војска је од врхунске важности у рату због тога што је главно војно средство за освајање и контролisanje територија, што је главни политички циљ у свету територијалних држава. Стога се, како истиче Миршајмер, «ратови добијају помоћу великих батаљона, а не армадама у ваздуху или на мору» (стр. 122). Аутор даје импресивну анализу поморске, ваздухопловне и нуклеарне моћи, указује на њихова ограничења у односу на копнену моћ и закључује да су најопасније државе у међународном систему континенталне силе са великим копненим војскама, јер су такве државе започињале већину освајачких ратова у прошлости и скоро увек нападале континенталне, а не острвске силе, које су заштићене водом која их окружује. Насупрот континенталним силама, он сматра да је мало вероватно да ће острвске државе започети освајачке ратове против других великих сила, јер би морале да преброде велике водене површине како би стигле до својих мета. Овде Миршајмер уводи нову варијаблу, јер сматра да нису само расподела моћи и анархија кључни фактори који могу довести до сукоба, већ су то и географски фактори.

Ради стицања и максимизирања моћи, велике силе употребљавају различите стратегије, и ту се Миршајмер упушта у детаљну анализу стратегија ради промене

равнотеже снага у корист великих сила или спречавања других држава да је преокрену против њих. При томе, он разликује стратегије за стицање моћи и стратегије за заустављање агресора. У прву групу стратегија спада рат као главна стратегија коју државе примењују ради стицања релативне моћи, уцена као привлачнија алтернатива за стицање моћи, јер се државе чешће ослањају на претњу силом, а не на саму силу ради стицања моћи, и стратегија «пуштања крви», када једна држава покушава да ослаби своје ривале изазивањем скупог и дугог рата између њих. У стратегије за заустављање агресора спадају стратегије уравнотежавања и пребацивања одговорности, које се спроводе са циљем спречавања агресора да поремети равнотежу снага. Код уравнотежавања, угрожене државе се озбиљно посвећују обуздавању својих опасних противника, при чему преузимају директну одговорност за спречавање агресора да поремети равнотежу снага, док код пребацивања одговорности, државе покушавају да придобију другу велику силу да заустави агресора, док оне остају по страни. Миршајмер наводи да угрожене државе радије бирају пребацивање одговорности него уравнотежавање, како би у случају рата код пребацивања одговорности избегавале трошкове борбе против агресора. Даље се наводе

стратегије попуштања и сврставања уз јачег, за које Миршајмер сматра да нису нарочито корисне ни делотворне против агресора, јер дозвољавају да се равнотежа снага промени на штету угрожене државе. Миршајмер одбацује становиште да су стратегије уравнотежавања и стврставања уз јачег кључне стратегије на располагању великим силама, већ сматра да стварни избор у реалном свету лежи између уравнотежавања и пребацивања одговорности, при чему државе, кад год је то могуће, дају предност овом последњем.

Значајан допринос Миршајмеровог дела је и његово настојање да се одреде узроци рата великих сила. Аутор објашњава да сама структура међународног система не одређује када безбедносно надметање доводи до рата, већ да то зависи од расподеле моћи између водећих држава у систему. При том разликује три система расподеле моћи: биполарност, уравнотежену мултиполарност и неуравнотежену мултиполарност, и објашњава колико су ови системи стабилни. За разлику од биполарности која је најстабилнија, јер у њој постоје две велике силе које имају приближно једнаку моћ, мултиполарност је нестабилна, али је уравнотежена мултиполарност систем који је стабилнији, јер у њему постоје три или више великих сила од којих ниједна није потенцијални

хегемон, док је неуравнотежена мултиполарност најнестабилнији систем који ће највероватније довести до оружаног сукоба, јер у њој постоје три или више великих сила од којих је једна потенцијални хегемон.

У другом делу књиге, који се састоји од пет поглавља, аутор је посвећен анализи појединачног деловања великих сила, тј. настојању да се теоријске поставке офанзивног реализма оправдају кроз конкретно понашање великих сила у раздобљу од 1792. до 2000. године. Анализа је усмерена на Јапан (1862-1945), Немачку (1862-1945), Совјетски Савез (1917-1991) и Италију (1861-1943), који су увек тражили могућности да се прошире кроз освајања, тј. тежиле су регионалној хегемонији. Миршајмер истиче да су се ове државе понашале онако како налаже офанзивни реализам, тј. тражиле су могућности да промене равнотежу снага у своју корист. Ове државе поставиле су амбициозне спољнополитичке циљеве и понашале су се агресивније како је њихова моћ расла. Тако су Јапан и Немачка водили ратове у покушају да доминирају својим областима света, док Совјетски Савез није следио тај модел, не зато што је био задовољена велика сила, већ зато што га је обуздавала војна моћ САД-а. С друге стране, Велика Британија и САД су се на први поглед понашале на начин

који је супротан офанзивном реализму. Велика Британија је током већег дела 19. века била најбогатија држава у Европи, али није учинила никакав напор да своје богатство претвори у војну моћ и оствари регионалну хегемонију, као ни САД током прве половине 20. века када су пропустиле бројне могућности да пројектују моћ на североисточну Азију и Европу. Ипак, Миршајмер оправдава ваљаност своје теорије тако што указује на значај геополитике на вођење спољне политике великих сила. Отуда он тврди да су се обе државе понашале онако како би предвидео офанзивни реализам. Наиме, САД су у 19. веку оствариле регионалну хегемонију у Западној хемисфери, и нису настојале да у 20. веку освоје територију било у Европи или у североисточној Азији због тешкоћа у пројектовању војних снага преко Атлантика и Пацифика. Као што је раније наведено, иако би свака велика сила желела да доминира светом, да постане глобални хегемон, ниједна држава није имала, нити ће имати, војну способност да то постане, те је стога крајњи циљ великих сила да постигну регионалну хегемонију и блокирају раст конкурената у удаљеним крајевима. Државе које су стекле регионалну хегемонију делују као тзв. «спољни уравнотеживачи» у другим регионима. Отуда су се САД понашале у складу са офанзивним реа-

лизмом, јер су током 20. века деловале као спољни уравнотеживачи, како би осигурале да ће остати једини регионални хегемон. Што се тиче Велике Британије, она је европска сила, која није покушала да оствари регионалну хегемонију због заустављајуће моћи водених површина, које јој онемогућавају освајање и контролу целе Европе. Ипак, и ова држава, према Миршајмеру, понашала се сходно теорији офанзивног реализма, јер је деловала као спољни уравнотеживач у Европи.

Будући да теорија офанзивног реализма Џона Миршајмера не објашњава само понашање великих сила у прошлости, већ настоји и да предвиди њихово будуће понашање, Миршајмер се позабавио политиком великих сила у двадесет првом веку. Одбацујући становиште да су безбедносно надметање и рат великих сила након хладног рата превазиђени, Миршајмер истиче да се анархија у међународним односима - покретач понашања великих сила - није променила са крајем хладног рата и да државе остају главни актери светске политике, те да постоји потенцијал за интензивно безбедносно надметање које би могло да доведе до великог рата (као доказ те могућности он наводи чињеницу да САД држе посто хиљада војника у Европи и североисточној Азији). Ипак, Миршајмер признаје да је надметање

за моћ током протекле деценије било ниског интензитета, у великој мери због тога што постоји тзв. бенигна расподела моћи у овим регионима, која у Европи остаје биполарна (САД и Русија), а у североисточној Азији мултиполарна (САД, Русија, Кина), што представља нестабилну конфигурацију, али ипак у том систему нема потенцијалног хегемона.

Ипак, закључује Миршајмер, и Европа и североисточна Азија представљају данас и у будућности значајан потенцијал за безбедносно надметање, па и за рат између великих сила. Примера ради, аутор истиче да су САД 1994. године биле надомак рата са Северном Корејом, како би је спречиле да произведе нуклеарно оружје. Према аутору, чак и кад би евентуално дошло до уједињења Северне и Јужне Кореје, не постоји разлог да се мисли да би дошло до стабилности у североисточној Азији, јер би се оживело надметање Кине, Русије и Јапана за утицај у Кореји. Затим, Тајван је пример могућег рата између САД-а и Кине, јер овај проблем, како наводи Миршајмер, «не показује знаке нестајања» (стр. 449), а и односи САД-а са Кином, главном великом силам-ривалом САД-а у североисточној Азији, и Јапаном, погоршани су након хладног рата. Исто као североисточна Азија, Миршајмер наводи да је и Европа поприште безбедносног надме-

тања и могућности рата великих сила. Наводећи ратове 1990-их на Балкану и америчко и европско ангажовање у њима, Миршајмер истиче да «реализам још увек има много да каже о међудржавним односима у Европи» (стр. 454). У прилог својој тези аутор наводи опстајање НАТО-а (који би био расформиран да је Европа заиста «спремна за мир»), и сто хиљада америчких војника који су присутни на европском тлу.

На крају, Миршајмер тврди да постојеће структуре моћи у Европи и североисточној Азији неће бити одрживе до 2020. године. У самој Европи, Немачка има обележја потенцијалног хегемона, и то ће и постати уколико се америчке трупе повуку из Европе, што је, према Миршајмеру, веома вероватно, и тада ће настати безбедносно надметање међу европским силама, јер би расподела моћи од биполарности прерасла у неуравнотежену мултиполарност, која је најопаснија врста структуре моћи. Што се тиче североисточне Азије, структура моћи ће се, према аутору, одвијати на два начина: или ће САД повући трупе из овог подручја ако Кина не постане потенцијални хегемон, што ће изазвати Јапан да постане велика сила, при чему би систем остао уравнотежено мултиполаран, или ће, ако Кина постане потенцијални хегемон, мултиполарност постати неуравно-

тежена, и САД ће задржати трупе да би обуздале Кину. Миршајмер закључује да уколико Кина постане потенцијални хегемон, она ће остварити регионалну хегемонију, на начин као што су то САД чиниле у 19. веку у западној хемисфери. У том случају Кина би била моћнија суперсила него САД у глобалном надметању које би уследило међу њима.

Дело «Трагедија политике великих сила» оживљава старе концепте светске политике о којима су деценијама писали представници реалистичке теорије међународних односа. Ипак, новина коју доноси ова теорија, је, како истичу проф Симић и мр Живојиновић, у настојању да се споје наизглед неспојиви концепти структуре међународног система и објашњења појединачне спољне политике држава (великих сила), што је велики допринос ове теорије за област међународних односа. Није претерано рећи да се ради о најзначајнијем делу реалистичке теорије међународних односа још од појаве дела «Политика међу државама: борба за моћ и мир» Ханса Моргентауа и «Теорије међународне политике» Кенета Волца. Осим настојања да унапреди и превазиђе недоследности реалистичких теорија, Миршајмер уводи и неке занимљиве варијабле, као што је «зауостављајућа моћ вода» која даје стратегијску предност конти-

ненталним силама и спречава да велике силе једног дана постану глобални хегемони. Такође, интересантно је и увођење појма неуравнотежене мултиполарности, који су, насупрот биполарности и уравнотеженој мултиполарности, много опаснији за евентуално избијање сукоба.

Ипак, неколико слабости уочљиве су у овој теорији, које су углавном својствене реалистичким теоријама. Пре свега, то је пренаглашавање војне моћи, уз потпуно игнорисање других, невојних чинилаца моћи. Аутор наводи мало примера алтернативних објашњења (конструктивизам, теорија демократског мира), које посматра не као алтернативне приступе, већ као перспективе које су неспојиве са реалношћу међународних односа. Миршајмер одбацује утицаје националне културе, идеологије и унутрашње политике као неважне за разумевање спољне политике како у прошлости тако и у будућности. Он настоји да пружи објашњење светске политике само кроз разматрање структуралних фактора (анархија, расподела моћи), те су за њега државе као «црне кутије или билијарске кугле» (стр. 33). Ипак, он сам признаје да понекад «ови други, занемарени фактори могу преовладати у процесу доношења одлука у држави, те да се у тим околностима офанзивни реализам неће показати као добра

теорија» (стр. 33). Како сам аутор истиче, «постоји цена коју треба платити за поједностављивање стварности» (стр. 33).

Све ово, међутим, не умањује значај и оригиналност овог импресивног дела, које представља незаобилазно штиво за сваког читаоца. Писано на читљив и јасан начин, дело пружа читаоцу могућност да усвоји једну глобалну визију света, а на њему остаје да ту визију прихвати као једину, или као само једну, у разумевању савремених међународних односа.